

ЛЕКСИКАЛИЗАЦИЯ НА УСТОЙЧИВИТЕ ИЗРАЗИ С НЕОПРЕДЕЛИТЕЛНА СЕМАНТИКА ОТ ТИПА „НЕ ЗНАМ (СИ) КОЙ (СИ)“

Ласка Ласкова

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

laskova@slav.uni-sofia.bg

Резюме. Докладът представя цялостно изследване на структурните варианти и употребите на устойчивите съчетания по модела *не знам (си) к-дума (си)*, използвани в разговорната реч. Синтактичното поведение на всяко от тях е илюстрирано с редица примери от интернет. Проучването показва, че макар да позволяват вмъкване на наречия и дори предлози, в изречението съчетанията заемат позиции, достъпни за лексикални единици, а не за изречения, и обозначават специфични неопределени референти. Това налага извода, че структурите от типа *не знам (си) к-дума (си)* следва да бъдат разглеждани като съставни индефинитиви.

Ключови думи: *устойчиви изрази; съставни индефинитиви; български език; лексикализация*

1. Увод

Настоящият текст изследва един комплексен езиков знак с неопределителна семантика¹, който търпи трансформация от изреченска единица (*не знам кой*) през устойчиво словосъчетание до лексема (*нам-кой*). Етапите и степените на тази трансформация са засвидетелствани от разнообразни междинни варианти, които днес съществуват успоредно в речта.

Крайният резултат от лексикализацията, структурите по модела *нам-кой* с факултативен елемент *си* (*нам-кой <си>*), са класифицирани в Речника на българския език (РБЕ / RBE 2000) като неопределителни местоимения, но с диалектен произход. Концепцията за подбор (вж. РБЕ / RBE 1977: 19) диктува в речника да се включват диалектни думи, когато е засвидетелствана употребата им в литературни източници. Очаквано, примерите за *нам-местоимения* почти без изключение са извлечени от произведения на възрожденски автори. Наблюденията обаче показват, че днес тези лексеми не се асоциират с определена териториална форма на съществуване на езика, а по-скоро с определен тип ситуации на общуване (неофициално), за които е характерен непринуденият (по Уилям Лабов) контекстуален стил².

В специализираната литература и в най-новите нормативни български граматички *нам-структурите* остават извън системата на индефинитивите. За това вероятно допринася и фактът, че те са маркирани по своята негативна експресивност и са допустими само при неофициално общуване, което се движи между разговорната реч и просторечието³. Този текст аргументира схващането, че няма причини редът с *нам* да не бъде причислен към останалите серии индефинитиви в нашия език. За целта са описани подробно употребите на различните структурни варианти за всички категории референти, което недвусмислено показва, че *нам-изразите* имат поведение на лексикални единици.

Част 2. представя разнообразието от варианти, които се откриват в писмената разговорна реч⁴.

¹ За краткост вариантите с различна степен на лексикализация по-нататък ще бъдат обозначавани като *нам-изрази*, без значение какви структурни различия показват.

² Вж. характеристиката му за български у Пачев / Pachev 1993: 162.

³ За отношението между тях вж. Тишева / Tisheva 2011: 14.

⁴ Неофициалната разговорна реч, която благодарение на интернет се реализира в писмен вид. Терминът е добре утвърден в руската лингвистика (вж. напр. обзорната статия на Литневская / Litnevskaja 2011), а се използва и от български езиковеди (вж. Коцев / Kotsev 2016).

Част 3. съдържа примери за засвидетелстваните в материала употреби, като изложението е организирано около стандартния набор от категориални признаци (лица, предмети, качества и т.н.).

2. Структурни варианти

В литературата се коментират два етапа от еволюцията на разглежданата конструкция – колокация и лексема. Доколкото ми е известно, за български първа Руселина Ницолова отбелязва съществуването на **устойчиви изрази** с неопределителна семантика: „[Въпросителните местоимения] влизат в съчетания като **не знам къде, неизвестно кой, кой знае кога, бог знае защо** и други, които отиват към граматикализация и имат функция, доста близка до функцията на неопределителните местоимения“ (Ницолова / Nitsolova 1978: 437). В монографията си върху индефинитивите Петя Осенова също отбелязва, че „напоследък езиковедите обръщат внимание на наличието на неопределителна семантика в дистрибутивните редове *този и този* и *този-онзи*, в изразите **не знам кой, бог знае кой**, в лексемите *известен, определен*“ (Осенова / Osenova 2002: 44).

Нека отбележим, че неопределителна семантика имат също така изрази с други глаголи, съдържащи в лексикалното си значение семата ‘наличие/отсъствие на знание’, напр. *помня* и *забравям*, срв.:

1. *Паднал съм не помня как не помня кога и съм получил гърч.* (Shefa, тема „Епилепсия. Припадъци. Гърчове“, Puls.bg, 25.11.2014)⁵
2. *Модернизацията на Т 55 доведе до увеличаване на теглото му с не помня колко тона, но в резултат започна да се троши по пътя на всеки 10 км.* (анонимен, коментар към „Изпращане на танкове Т-55 от жп гара Шумен“, Dnes.bg, 06.12.2013)
3. *Вижте и това заглавие от забравих кой сайт.* (Ивайло Цветков, „Res XLVIII: ГЕРБСДПС“, OFFNews.bg, 20.07.2018)
4. *Реших, че животът е прекалено кратък и достатъчно напрегащ, че да го усложнявам още повече, стараяйки се да излизам винаги с десния крак навън, [...] да държа кестени в къщата за здраве и слон с обърнат към входната врата задник за забравих вече какво.* (Лилия Огнянова, „Страшната сила на родните суеверия и поверия“, Edna.bg, 20.07.2019)

Всички тези, първоначално свободни, „съчетания“ представляват сложни съставни изречения, при които безподложно главно изречение (*не знам, не помня, забравих*) присъединява косвен въпрос, сведен до *к-дума* (или предложна фраза с *к-дума*).

Игор Мелчук коментира френските неопределителни изрази, образувани с въпросителни местоимения, включително и глаголни от типа на *Dieu sait qui* (‘Бог знае **кой**’) и *qui que ce soit* (‘**кой** да било’), като пример за единици, които се доближават до словоформите, но все пак следва да се класифицират като **фразеологизирани съчетания** (Мелчук / Melchuk 2013: 213). Аргумент той вижда във факта, че макар последователностите *Dieu sait* и *que ce soit* да не допускат разместване на съставлящите ги компоненти или вмъкване на други думи между тях, те имат и автономни употреби, без *q-думи* (*Dieu seul le sait. Que ce soit Louise ou une autre, quelle différence ?*).

Стандартните френски граматика и речници обаче поставят *qui que ce soit*, а също и *n’importe qui* (‘безразлично кой’) в групата на неопределителните местоимения.

Сходен е подходът и на издадения през 2000 г. десети том на Речника на българския език. Той включва 9 лексеми⁶, образувани с частица *нам* (или съкратено *на̀*), за която се пояснява, че е получена при синкопиране на отрицателната форма за сегашно време, 1. л., ед. ч. на глагола *знам* (именно формата с окончание *-м*), следвана от въпросително местоимение (INT) и факултативно частица *си*: **нам-INT <си>** (РБЕ / RBE 2000: 304). По този словообразователен модел са описани четири изменяеми неопределителни местоимения: за лица и предмети – *нам-кой*, *-го*, *-му*; *-я*; *-е*; *-и <си>*, за предмети – *нам-какво <си>* и *нам-що <си>*, за качества – *нам-какъв*; *-а*; *-о*; *-и <си>*; и пет местоименни наречия за място – *нам-къде <си>*, за време – *нам-кога <си>*, за начин – *нам-как <си>*,

⁵ Навсякъде приведените откъси са със запазени правописни и пунктуационни особености.

⁶ Става дума за печатното издание, в дигитализираната версия на РБЕ липсват.

за количество и степен – *нам-колко* <си> и за причина – *нам-защо* <си>. Липсва речникова статия за лексема за притежание *нам-чий* <си>, което има своите основания (вж. 3.4).

2.1. Изходни и трансформирани компоненти

С цел да бъде установено актуалното състояние на изследвания израз, наблюденията бяха фокусирани върху писмената българска разговорна реч⁷ в интернет. Материалът е ексцерпиран с поредица заявки в търсачката Google, които тестват възможните словоредни и графични варианти.

Примери се откриват основно в коментарни секции и форуми, лични истории и реакции на актуални събития в блогове, но също и в публицистични текстове, при които експресивната функция надделява над информативната; цитирани устни изказвания; литературни произведения със сказово повествование или отделни диалози. Както ще стане ясно от коментирания по-нататък откъси, често *нам*-изразите се срещат в препредадена с ренаративни и/или дубитативни форми реч, а също и като синоними на *еди*-местоименията, които служат за изразяване на вторична неопределеност (Ницолова / Nitsolova 2008: 202 – 203). Причините за това са, че изследваните структури се използват основно за изразяване на „пренебрежение и недоверие“ към (информацията за) даден обект. Той е твърде маловажен, за да бъде назован по начин, който осигурява идентификацията му (срв. описанието на семантиката на *нам*-местоименията в РБЕ / RBE 2000).

Във формален аспект изпъкват две повтарящи се особености: 1) отразяване на типичното за устната разговорна реч изпускане на звукове, напр. *къв* вместо *какъв* или *кво* и *ко* вместо *какво*; 2) полуслято и дори слято изписване на компонентите, напр. *нам-какъв-си*, *намсикъв*⁸, което показва, че конструкциите се интерпретират от употребяващите ги като едно формално и смислово цяло.

Последователността на елементите е фиксирана, а инверсияният вариант *INT не знам* е възможен само когато съответният конституент заема началната позиция в нефразеологизирана/нелексикализирана изреченска структура⁹, напр.:

5. *Мисля да го вода на лекар, но на какъв не знам.* (bebeshokat, тема „Повръщане от лекарства“, BG-Mamma.com, 13.05.2014)

2.1.1. Промени при глагола и въпросителното местоимение

Използват се и стандартните форми на въпросителните местоимения, а техните съкратени варианти в някои случаи се изписват с апостроф. По-интересни са различните степени на синкопиране при глаголната форма: *не знам* > *не нам* > *неам* > *нам* (6. – 9.). Отново на места се среща маркиране на елизиите с апостроф, а при запазена отрицателна частица изписването често е слято.

6. *Пристъпни ужасни, не знам кой си път гъсти орди лазят в утринта мъглива.* (Котарак, „Ода за градския транспорт“, irscom.free.bg/funs/fun7/spirka.html, 19.08.2009)

7. *Та родителите били богати, та вуйчо ѝ бил **неам кой си**...* (jici, коментар към „Българка с най-дългите крака?! Пълна измама!“; Blitz.bg, 15.09.2014)

8. *Първо, Б. Димитров не е професор, а доц. Тоя мит предполагам, че идва от Асоц. Prof. дете е, ама асоциран професор в **неам кой си** уни може да стане и Льольо от Лялинци.* (karies, тема „За произхода ни...“, OFFRoad-Bulgaria.com, 03.04.2009)

9. *Още по изгрев слънце са в мазето на руската църква, за да пишат молби до **нам кой си** светец.* (Мария Касимова, „Стикери за срам“, frognews.bg, 15.02.2015)

⁷ Очевидно е необходимо да бъде проучена и устната разговорна реч, което за момента се затруднява от липсата на достъп до достатъчно голям и представителен обем аудиозаписи (вж. Dimitrova 2023).

⁸ Възможно е да се комбинират и две техники: *нам-къв си*, *намси къв*.

⁹ Последователността на *какъв не знам* представлява сложно изречение, получено в резултат от две операции. Първо е осъществен т.нар. *sluicing*, вид елипса, типична за частните въпроси: изпускат се всички техни елементи освен въпросителната дума или предложната група, която я съдържа, както е в този случай: *на какъв лекар да го заведе* > *на какъв*. След това подчиненото изречение, което е информационно по-значимо, е преместено пред главното, т.е. налице е инверсия: *не знам на какъв* > *на какъв, не знам*. В оригинала на коментирания пример липсва запетаята.

Почти не се срещат изразите с *неам* [неам], омограф на много по-често използваната разговорна форма за *нямам* [неам]. Свърхсъкратен вариант *на* [на], какъвто е описан в РБЕ, не беше регистриран. Възможно е и в двата случая основната причина да се корени в желанието на пишещия да избегне риска от грешна интерпретация. Интересното е, че, поне според личните ми наблюдения, частица *на* със значение 'не знам' не се използва и в устната разговорна реч.

2.1.2. Добавяне на *си*

За разлика от едно изречение със структура *не знам* INT, омонимната конструкция с неопределително значение допуска включване на една или две частици *си* след двата пълнозначни елемента, т.е. след отрицателната глаголна форма и/или след въпросителното местоимение, независимо в какъв вариант се явяват те. Възможните комбинации могат да бъдат обобщени с формулата *не знам <си> INT <си>*, където INT означава въпросително местоимение. При еднотипни други особености на изписването например едно местоименно наречие за начин от тази серия може да се срещне като *нам как*, *нам си как*, *нам как си* или *нам си как си*. Заслужава да се отбележи, че вариантността, свързана с наличието и броя на възвратните частици, е характерна също и за реда индефинитиви с *еди*¹⁰, макар това да не се обсъжда в литературата: освен *еди-как* и *еди-как си*, са възможни също *еди си как* (10) и *еди си как си* (11.):

10. *Днес никой не може да се обади в БСП и да каже: „Ще гласувате **еди си как**“.* („Нина: Никога не сме нападали президента. Битката е на Радев и Илияна Йотова срещу БСП“, Petel.bg, 19.08.2022)

11. *Как те обичаха – просто така, каквото и да стане или «ако» се държиш **еди си как си** и направиш **еди си какво си**?* (Орлин Баев, тема „Как да преодолеем натрапливостите?“, beinsadouno.com, 18.10.2011)

Тук се наблюдава частен случай на характерната за фразеологичните единици лексикална вариантност тип прибавяне, при която съставът им се изменя количествено, без това да се отразява на семантиката (Калдиева-Захариева / Kaldieva-Zaharieva 2013: 179). Нещо повече, що се отнася до *нам*-изразите, наличието на възвратни частици е маркер за промяна на статуса им от синтактична в лексикална единица. Нито *не знам* (срв. **Аз не знам си*), нито въпросителните местоимения образуват словосъчетания с рефлексивното *си* (**Кой си си спомня за това?*); включването на частицата в изреченската структура, била тя фразеологична или получена при свободно свързване, е неоправдано. И обратното – добре известно е (вж. Илиева / Пиева 2004: 59 – 60 и цитираните там изследвания), че с добавянето на *си* към различни видове индефинитиви се постига подчертаване на неопределеността или се променя прагматичният компонент, когато авторът на съобщението цели да изрази „силна степен на омаловажаване, пренебрежителност, неодобрение“ (РБЕ / РВЕ).

2.2. Синтактична проницаемост

Изразите *не знам <си> INT <си>* допускат вмъкването на наречията *вече* и *още*:

12. *През Суджукгейт, Хасковогейт, Апартаментгейт, Боклукгейт, **не знам си вече какъв гейт**, не сме напреднали с йота.* („Крум Зарков: Хората ще имат шанс да кажат, че не искат да живеят от скандал в скандал“, epicenter.bg, 10.06.2020)

13. *Вече стана демоде мъжът да се държи нормално, той трябва да е мачо, батка и **не знам си още какъв!*** (Росен Карамфилов, „Разбиване на митовете за мъжете под чехъл“, Edna.bg, 26.10.2023)

Такова разкъсване при другите съставни неопределителни местоимения е неприемливо. Например в (14.а.) с *където и да е* се означават произволни локации от една и съща категория (АГ клиники), докато в (14.б.) *където и да е* заради позицията на *вече* се интерпретира като подчи-

¹⁰ Освен по наличието и позициите на *си* двата реда са структурно и прозодично сходни, с начална позиция на частицата, която носи основното ударение (*еди*, респ. *нам*), следвана от въпросително местоимение с второстепенно ударение.

нено изречение за отстъпка, описващо алтернативни ситуации, не места (подробна дискусия за отношението концесивни съюзи – индефинитиви с релативен компонент вж. в Алексова, Осенова / Aleksova, Osenova 2022):

14.а. *Мен честно казано ме е страх да отида вече където и да е.* (Диди, тема „Таз година високосна, нека да е бебеносна!“, BG-Mamma.com, 28.01.2020) ≈ ‘Вече ме е страх да отида във всяко едно място’

14.б. *Мен честно казано ме е страх да отида, където вече и да е.* ≈ ‘Страх ме е да отида, независимо на кое място се намира той/тя/то’

Проницаемостта на *нам*-изразите за *вече* и *още* ги приближава до свободните словосъчетания. От друга страна, заслужава да припомним, че сложните глаголни форми също допускат вмъкване на наречия (*беше вече приключил, не беше още започнал*), но това не пречи да бъдат интерпретирани като (разкъсани) словоформи.

По-интересен казус представлява наличието на словоредни алтернативи при непреките допълнения и обстоятелствените пояснения, които комбинират предлог и *не знам <си>* INT <си> структура. В масовия случай предлогът очаквано предхожда израза (15.а.), но не липсват и примери, в които той се разполага пред въпросителното местоимение (15.б.).

15.а. *Миналия понеделник, при първото анонсиране на правителството, ние видяхме съвършено други приоритети. [...] Дори някои смехотворни, като изпращането в космоса **на не знам кого си.*** („Калин Янакиев: Трети избори са в услуга на задкулисието“, 24chasa.bg, 16.07.2021)

15.б. *То и на американския посланик му беше втъпнено, че това били някакви пари на Доган или **не знам на кого си.*** („Цветан Василев пред “Гласове”: Поискаха ми да прехвърля безвъзмездно активи [...]“, glasove.com, 10.09.2020)

Смятам, че *не знам на кого си* въпреки необичайния си словоред в тези случаи не представлява изречение. Първо, ако приемем, че то е изречение, би следвало да е възможно възстановяването на изпуснатия подлог без промяна на смисъла, а това не е така, срв. ...*това били някакви пари на Доган или аз не знам на кого си* (‘или са пари на Доган, или аз не знам на кого’) – неясна в такъв случай е функцията на *си*. Второ, *на Доган* и *не знам на кого си* са свързани съчинително и следователно имат една и съща синтактична роля, те са несъгласувани определения към *пари*. Налага се заключението, че при предложните фрази с комплемент неопределителен израз от типа *не знам <си>* INT <си> предлогът може да се разполага вътре в израза, пред въпросителния компонент.

Преди да приключим дискусията на този феномен, нека се спрем и на индефинитивните адвербиали с *не знам*. На пръв поглед за всички производни от въпросителните наречия е в сила правилото, че когато словообразователната частица/префикс се намира пред въпросителния компонент, предлогът/префиксът не може да се разполага между тях (срв. *нянякъде* vs. **нянякъде, за еди-къде си* vs. **еди-закъде си*).

Оказва се, че когато постпозицията при словообразователната частица/префикс е достъпна за *си*, там е възможно да се появи и предлог/представка. Това се наблюдава както при *еди* (17.), така и при *не знам* конструиците, вж. (18.а.); алтернативното подреждане е илюстрирано в (18.б.):

17. *Абе всеки си казва мнението кое къде да бъде, на какъв интервал, да **минава еди от къде си.*** (анонимен, тема „Оптимизация на трамвайните маршрути“, forum.gtsofia.info, 10.01.2023)

18.а. *Това ли е свобода на словото [...] да описвате пак най хладнокръвно кой не искал да умре, ама така се надрусал, **нам от къде си** излетял и умрял* (до редакцията, коментар към „Пласират легална трева за 10 лева“, marica.bg, 13.03.2015)

18.б. *Поредният комплексиран провинциалист довякъл се в София **от нам къде си.*** (анонимен, коментар към „Гонка из нощна София“, Dnes.bg, 27.11.2015)

В обобщение може да се каже, че на границата между изходното главно изречение *не знам* и изходното елиптично подчинено, представено от *к*-дума, освен *си* може да се включат също наречията *вече, само* и някои основни прости предлози, като това не променя неопределителната семантика и лексикалното поведение на изследваните изрази.

3. Елементи на реда по категории. Употреби

3.1. Лица и предмети

В събрания материал се откриват и четирите варианта на модела **не знам <си> INT <си>** с форми на въпросително местоимение за лица и предмети във всички родове и числа, а за мъжки род и във винителен падеж¹¹: *кой, -го; -я; -е; -и*.

- а. Една част от употребите са атрибутивни и *нам-изразите* се използват като съгласувани определения – най-често препозитивно (19.), но и постпозитивно, вж. (20.), където се замества редно числително:

19. *Хавел е масон от **нам си** **коя си** степен – гробът му е пирамида с око на върха, доколкото разбрах.* (тошо комин, коментар към „Чехите се простиха с Вацлав Хавел“, 23.12.2011)

20. *Иначе в конфликтна ситуация бай Курти може да каже „Ми... то шефа не ми даде да ползвам отпуска, не ми го отложи при условията на чл. 173, ал. 5, изречение **нам кое**, оцети ме, обезчести ме и уби вярата ми в трудово-правните отношения като цяло и ползуването на платения отпуск в частност...“.* (Hrili, тема „Отлагане на повече от 10 работни дни отпуск“, kik-info.com, 21.12.2016)

Използват се също вместо собствени фамилни имена. Обикновено името е известно на адресанта, той не го е забравил, но чрез замяната му с *нам-израз* показва пренебрежение към съответното лице (21.). За пример (22.) може да се добави, че фамилията и идентичността са без значение, защото акцентът е върху религиозната/етническа принадлежност.

21. *Урсула фон **не знам си** **коя**... Каква е тая скучна лелка, какво е това поредно протеже на баба Меркел?* (заглавие на pik.bg, 03.07.2019)

22. *Мустафа **нам си** **кой** от християнския демократичен съюз.* (Ко речи, коментар към „3-ма наши министри говориха пред Долната камара на Нидерландия за приемането ни в Шенген“, dnes.dir.bg, 02.12.2023)

Индефинитивните конструкции могат да бъдат и компленти в предложни изрази несъгласувани определения:

23. *Глупости. Не знам си **кво си** паднало на главата на **не знам си** **коя си**.* (Stanko, коментар към „Инцидент с Мая Манолова на морето“, fakti.bg, 06.06.2020)

24. [Цветанов и Вълнев] *си мислят, че някой ще се впечатли от тях тук, че си платили снимките с разни американски **нам си** **кои**.* (неподписан материал, „Куку и Пипе“ в Америка: плащат си като плеймейтки да се снимат с USA конгресмени [...], Afera.bg, 22.02.2021)

В пример (24.) самият съставен индефинитив присъединява две определения – поведение, нетипично за местоимение съществително (срв. **разни американски някои*).

- б. Разглежданите структури могат да бъдат подчинени на глаголни форми (лични и нелични) и на прилагателни като техни допълнения, както преки (25., 26.), така и непреки (27., 28.). Откъс (26.) показва, че два различни структурни варианта могат да бъдат открити в рамките на едно изказване на един говорещ (*не знам... и нам...*).

25. *И, айде, не сме улови, на другия ден след репортажа уволнили моментално **нам си** **кого**, щото Шикерова го „разследвала“.* (зрител, коментар към „Интриги! Кой отне наградата на „Биволъ“?“, BNews.bg, 12.05.2016)

26. *Забележете как почват емисиите на телевизиите: Този днес е убит, тази баба пребита, на улицата смачкали от бой **незнам кой си**, друг пък изнасилил **нам** **коя си**...* (Стефан Северин, „Мръснишки внушения“, Pogled.info, 03.11.2017)

¹¹ Открит беше само един пример с дателна форма: *Ама били трън **нам'си** **кому** еди-къде си.*

27. *То хуу ще ги скриеш от еди кой си... ама тоз еди кой си, ако ги види впоследствие от **нам си кой си** дете има достъп до тях и отиде...* (amplified, тема „Пускате ли гаджетата си у...Ф...“, photo-forum.net, 30.05.2012)

28. *Когато някой пусне слух, че **нам си коя си** от спама е омъжена за **нам си кой си**, а той от 6 месеца е любовник с еди си коя си и през цялото това време са ходили заедно на спам-срещите.* (aX`He!, „Спамо-чат темичка (31.03-6.04)“, BGMamma.com, 31.03.2008)

Неопределителните изрази могат да заемат и подложна позиция (28., 29.):

29. *Хвани единият, удари другият. И двамата евреи. И БСП И ГЕРБ и Куневки и Костовци и Барековци и **нам си кои**, обслужват САЩ И Евреите.* (анонимен, коментар към „Вигенин: Ще разчитаме на Русия за поддръжката на МиГ-овете“, Dnes.bg, 02.04.2014)

в. Редовна е употребата на формите за ж. р. и м. р. като предикативи:

30. *Писа се за него, толкова се качил, **нам си кой** бил, нам си кой турнир спечелил (нечуван никога досега разбира се), ама истината е, че от Гришката нищо не става – въздух под налягане.* (баба Трътла, коментар към „Григор Димитров отново нагоре в световната ранглиста“, 22.11.2010)

31. *Или понеже е **нам коя си**, те за нея не важат?* (12, коментар към „Втори палеж на кола на Генка Шикерова“, Dir.bg, 02.04.2014)

3.2. Предмети

Субстантивираното *какво*, както и *що* се съдържат в конструкциите, с които се означават предмети.

а. За тях са достъпни позициите на подлога (32.), допълнението (33.), предикатива (34.); участват и в предложни фрази с разнообразни функции (35.).

32. *Със стари **нам кво си** не се прави **нам що си**.* (blackradio, „С промени в конституцията спасяват съдебната власт“, Dnes.bg, 21.06.2011)

33. *Естествено, двама тИъпаци с два различни коментара. Единият, че дизелът бил **нам какво**, а другият, че било горивото на бедните. А на богатите, кое е горивото. Бензин на газчица, нали, малЮюмник такъв?* (Име, коментар към „Как изглежда отвътре гръмнал 3,0-литров двигател Duramax?“, automedia.investor.bg, 16.11.2023)

34. *[Р]азни измамници ще ми казват, че звездите им говорели и според положението им било подходящо за **нам какво**.* (Томас, коментар към „Хората предпочитат парите пред щастието“, Dnes.bg, 25.08.11)

35. *То трябвало да го флашнеш с **нам си що си**, да си внимавал да не го брикнеш и колко е опасно...* (barracuda, „MIUI, Xiaomi и... приказки около проекта“, hardwareBG.com, 06.10.2018)

В (32.) *нам кво си* е опора във фразата, която изпълнява роля на непряко допълнение, а *нам що си* е подлог. Двете местоимения са използвани за евфемизиране на съществителните „курви“ и „бардак“. Интересното е, че *нам кво си* формално би следвало да е от ср. р., но определението към него, *стари*, е в мн. ч., т.е. съгласувано е със заместваната дума. Този феномен се наблюдава и при субстантивираните квалификативни демонстративи при сходни условия (Ласкова, Димитрова, под печат / Laskova, Dimitrova, in print).

б. Регистрирана беше и последователната употреба на *не знам <си> какво <си>* и *не знам <си> що <си>* с дистрибутивно значение, т.е. за означаване на още елементи от класа на първия в изброяването, който е означен с пълнозначна дума или израз:

36. *Нали ужским беше клуба на богатите, **нам кво си нам що си**.* (анонимен, коментар към „Китай реагира остро на призива на Борел [...]“, 26.04.2023)

Разбира се, не е задължително при такъв тип употреба двете конструкции да се използват едновременно:

37. Фактът, че нечия фамилия завършва на *-ов, -ев, и не знам-си-що-си*, не го прави принадлежен към дадена националност. (Biliana, коментар към „Филм за историята на компютрите“, eenk.com, 12.06.2008)

в. Очаквано за местоимение от ср. р., то се използва и при просентенциализация:

38. *Не се стягай.. умираш в интензивното в агония... не в болничните стаи, не, не ги лекуват, играят ни театър... за едни трилиони евро... дете **нам си кво**.* (пеперудата мрънкало, twitter.com, 12.04.2020)

3.3. Качества

а. Маркираните по този категориален признак представители на серията за всички родове и числа изпълняват роля на съгласувани определения:

39. *Всички хлапаци и келеменца я харесват, че имала **не знам си къв** живот тежък туй онуй.* (черни, коментар към „Риана шокира феновете си [...]“, Novini.bg, 15.05.2014)

40. *Ако искам да взема позиция все ще се намери някой дребосък, който да ме прикачи към някоя политическа, олигархична или **н,нам каква си** група.* (Николай Колев – Босия, „Битият си е бит, БАН си е БАН“, forumat-bg.com, 13.08.2010)

41. *кви бентлита кви 5 лева // знаеш ли там как се изработват дървените елементи в интериора, повтарям дървени // коренище на **незнам си кво си** дърво щото там шарките били най-незнам си кви си* (K_Ikov, тема „боядисване на лайсните в купето“, BMWpower-bg.net, 13.01.2012)

42. *Ако мъж ми се полее с парфюм, издокара с **намкви си** дрехи и направи плочки на корема, едва ли ще успее да предизвика вълна от чувства у мен.* (temida, тема „Вашият мъж“, BG-Mamma.com, 22.02.2011)

б. Те могат да бъдат употребени и предикативно:

43. *Само това се повтаря, защитата **нам си ква** била вратаря е **незнам си какъв**, а никоой не се замисля, че бяхме същите 2006-та.* (aIrcrAft, тема „FC Barcelona – Olympique Lyon; 11-03-09“, <http://forum.fcbarcelona.bg>, 12.03.2009)

Появата на степенувани изрази свидетелства, че изразите се възприемат като местоимения прилагателни:

44. *Никога не съм си мислила, че моето дете е най-красивото, най-умното, **най-не знам какво си**.* (Onna-bugeisha, „От моето гардже по-хубаво няма“, BG-Mamma.com, 16.03.2007)

3.4. Притежание

В извлечения материал изразите с *чий, -я, -е, -и* са със запазена изходна структура (*не знам...*). Имат атрибутивна употреба и са доста редки – нещо, което се наблюдава и при местоименията за притежание от най-близките по строеж и семантика *еди*-индефинитиви. Показателно е, че в Българския национален корпус (1.2 млрд. думи) не се открива нито един пример за притежателно *еди*-местоимение, а в CLASSLA-web.bg 1.0 (близо 3.2 млрд. думи) – само три. Търсенето за притежателни *нам*-изрази в интернет върна общо 11 резултата за всички числа и родове. Тук привеждаме само един пример, който е любопитен с жанровата принадлежност на съдържащия го текст:

45. *Все по-малко. / Все по кой? / Отидоха си първи най-непримиримите. / Опазиха си вярата. / След тях – един / от взрива на сърцето. / След него – друг / **не знам си по чия си** грешка.* (Б. Димитрова, „Приятелите“, 18.07.1980)

3.5. Място и посока

Тези изрази служат като обстоятелствени пояснения, самостоятелно или в предложни фрази (46.), а имат също атрибутивна (47.) и предикативна употреба (48.):

46. – *Не беше ли казала, че няма никаква идея откъде е кучето, защото и било подарък, а сега тя ходила да го взима от не знам си къде?* (Mellromene, тема „Блогъри и влогъри от България и чужбина“, bul-mamma.com, 22.08.2020)

47. *И как само обсъждахме... дискусии, язвителни реплики, аргументи, това кръстовище в Лондон, она пътен възел **нам си къде си**.* (drugii, „Животът в матрицата“, drugii.blog.bg, 05.08.2016)

48. *Нема как да стане с данъците, споко. Те разрешителните са **намси къде** :) (Бай Танас, коментар към „Нов тото скандал е на път да взриви родния футбол“, Dnes. bg, 11.11.2010)*

3.6. Време

Аналогично е поведението на *нам*-изразите, маркиращи обекти от категорията време – те се най-често за означаване на обстоятелства (49.), а по-рядко атрибутивно (50.) и предикативно (51.).

49. *То и МС Витоша щяха да я отварят **намкога си**.* (анонимен, тема „Да се оплачем... 2020“, BG-Mamma.com, 21.08.2020)

50. *Чете някакво пророчество **не знам от кога си се** е изпълнило сега, написано на листи, няма таблетки, такива неща.* („Марта и Мария. Интернет предаване с п-р Пламен Петров, 30 януари 2014“, pouchenia.wordpress.com)

51. *То така излиза, че цял живот трябва да се храните по този начин, защото хапнеш ли нещо извън тези 5 часа тялото автоматично ще го складира с идеята, че следващото му хранене ще е **не знам си кога**.* (РоЗи, тема „Интервално хранене – Тема № 6“, BG-Mamma.com, 14.06.2013)

3.7. Начин

За разлика от свободните съчетания със същия състав, неопределителните адвербиали за начин заемат основно (52.), но не задължително (53.) позиция след поясняваната част/копулата. Синтактичните роли са типични за местоименните наречия за начин:

52. *Това че в чужбина било **нам как си**, не убеждава българите.* (Grivi, коментар под „Отново висок процент на заразени с коронавирус – 13%“, frognews.bg, 25.10.2021)

53. *Имаше и някакво научно обяснение за златото, благороден метал и **нам как** действало на зараждащия се херпес, ама не го помня това обяснение.* (Мила, тема „Хитринки за всякакъв случай“, BG-Mamma.com, 30.11.2007)

3.8. Количество и степен

Откриват се почти без изключение примери за атрибутивна употреба:

54. *Оф, бе я си... К'во ме интересува, че ми навирате тая сапунка вече **не-нам-колко** време?* (Николай, коментар към „Майките на разменените бебета [...]“, dnes.dir.bg, 01.02.2023)

Следващите два откъса илюстрират нетипични, но също възможни позиции – на допълнение (55.) и предикатив (56.):

55. *Бъдещето ти е [...] да си говорите все едно и също нещо – как тоя или она бил изкарал **не-нам-колко-си**, и как на сутринта, като се събудиш, ей тъй, от ненужно нищо, ще си станал я принц, я по-обикновен милионер...* (Air_Smuggler_FU, тема „Схема за пари – как да ограбите букитата 2“, forum.gong.bg, 18.02.2019)

56. *Накрая с цялата си наглост излезнат да кажат че визите нямало да паднат щот техния процента на отказ бил **не знам колко си**...* (анонимен, коментар към „Захариева защити САЩ за съдия Миталов“, dnes.dir.bg, 06.02.2020)

По подобие на *няколко* разглежданият квантитативен израз участва в образуването на сложни прилагателни:

57. *А на историческия **не'нам-си-колко часов** концерт на „Менъор“ за Гинес стоях отвън, та ми паднаха ушите от студ.* (Стефан Миланов, „Защо ме е яд за Каварна [...]“, clubz.bg, 08.02.2016)

58. При 47 тонна ракета и не нам си колко още тонен влекач се изненадвам, че разходът е САМО 200 л./100 км. (Flankerivo, тема „Новини – оръжейна 2“, airgroup2000.com, 09.05.2013)

3.9. Причина

Тези структури също са от по-рядко срещаните:

59. – *Ми сега на местна почва ни правят парчета [...] понеже сме нямали регистрация и не сме подавали данъчни декларации на постоянен адрес... Пък то било **нам** **защо** **си** необходимо...* (yugit, „Ха дано! (По действителен случай)“, writecraft.io, 13.01.2018)

60. *От личен опит знам колко е натоварващо всичко около малкото вечно-ревящо-не-знам-си-защо* *човече.* (Надя Колева, „Децата не са точка, те са двоеточие“, mamaniinja.bg, 09.07.2018)

Въз основа на количественото разпределение на примерите по категории може да бъде направен извод, че най-често срещани са *нам*-изразите за лица, предмети и качества, а най-редки са за причина и особено за притежание. Обяснение за последното може да се търси във връзка с добре известната конкуренция между синтетичния и аналитичния начин за изразяване на посесивност (*ползвал патента на нам-кого си vs. ползвал нам-чий си патент*).

4. Заключение

Анализът на извлечения материал показва, че от функционална гледна точка изразите по модела *не знам <си> INT <си>* имат поведение на лексикални единици, а не на сложни съставни изречения, и съответно заемат синтактични позиции, недостъпни за изреченията. Това дава основание разглежданите структури да бъдат класифицирани като отделен ред съставни неопределителни местоимения. Те имат собствен семантичен, стилистичен и прагматичен профил, който ги отличава от останалите индефинитиви и в същото време споделят с тях общи черти, като означават специфични, но „вторично“ неопределени референти с ниска информационна значимост, към които говорещият има негативно отношение. То може да бъде подчертано чрез прибавяне на една или две възвратни частици. По-слабата степен на лексикализация личи в силната вариантност на изразите, дължаща се основно на различни фонетични промени, типични за разговорния произносителен стил, синтактичната им пропускливост за наречия и възможността за позициониране на предлог пред въпросителното местоимение. Като най-силно лексикализирани биха могли да се определят вариантите *нам <си> INT <си>*, описани и в РБЕ (*нам* е структурно най-отдалечена от самостоятелната форма *не знам*), особено когато включват *си* (невъзможно в изречение със структура *не знам INT*). Освен това, както беше демонстрирано, като подредба на компонентите и прозодичен контур *нам <си> INT <си>* са аналогични на семантично близкия индефинитивен ред *еди <си> INT <си>*.

Цитирана литература / References

- Алексова, Осенова 2022: Алексова, К., П. Осенова. За граматическия статус на композитумите от типа който ще да е. – В: Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2022 година). София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 92 – 101. (Aleksova, Osenova 2022: Aleksova, K., P. Osenova. Za gramaticheskiya status na kompozitumite ot tipa koyto shte da e. – In: Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“ (Sofia, 2022 godina). Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, pp. 92 – 101.)
- Илиева 2004: Илиева, М. *Българинът в своите местоимения*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. (Ilieva 2004: Ilieva, M. *Balgarinat v svoite mestoimeniya*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.)
- Калдиева-Захариева 2013: Калдиева-Захариева, С. *Българска лексикология и фразеология. Т. 2. Българска фразеология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. (Kaldieva-Zaharieva 2013: Kaldieva-Zaharieva, S. *Balgarska leksikologiya i frazeologia. T. 2. Balgarska frazeologiya*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.)
- Коцев 2016: Коцев, Р. *Българският език като функционираща система в интернет комуникацията. Автореферат*. В. Търново. (Kotsev 2016: Kotsev, R. *Balgarskiyat ezik kato funktsionirashata sistema v internet komunikatsiyata. Avtoreferat*. V. Tarnovo.)

- Ласкова, Димитрова, под печат: Ласкова, Л., Д. Димитрова. *Онаковата на такавата. Към въпроса за рода на субстантивираниите квалификативни демонстративи на -о-ва-та*. <https://www.researchgate.net/publication/376601548_ONAKOVATA_NA_TAKOVATA_KM_VPROSA_ZA_RODA_NA_SUBSTANTIVIRANITE_KVALIFIKATIVNI_DEMONSTRATIVI_NA_-O-VA-TA> [10.01.2024]) (Laskova, Dimitrova, in print: Laskova, L., D. Dimitrova. *Onakovata na takovata. Kam vaprosa za roda na substantiviranite kvalifikativni demonstrativi na -o-va-ta*. <https://www.researchgate.net/publication/376601548_ONAKOVATA_NA_TAKOVATA_KM_VPROSA_ZA_RODA_NA_SUBSTANTIVIRANITE_KVALIFIKATIVNI_DEMONSTRATIVI_NA_-O-VA-TA> [10.01.2024].)
- Литневская 2011: Литневская, Е. И. Письменная разговорная речь: миф или реальность? – *Вестник Московского университета. Серия 9. Филология*, № 5, с. 67 – 82. (Litnevskaja 2011: Litnevskaja, E.I. Pis'mennaja razgovornaja rech': mif ili real'nost'? – *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 9. Filologija*, № 5, pp. 67 – 82.)
- Мелчук 2013: Мелчук, И. А. *Курс по обща морфология. Т. 1*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Melchuk 2013: Melchuk, I. A. *Kurs po obshta morfologija. T. 1*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Ницолова 1978: Ницолова, Р. За значението на българските неопределителни местоимения. – В: *Помагало по българска морфология. Имена*. София: Наука и изкуство, с. 435 – 444. (Nitsolova 1978: Nitsolova, R. Za znachenieto na balgarskite neopredelitelni mestoimeniya. – In: *Pomagalo po balgarska morfologija. Imena*. Sofia: Nauka i izkustvo, pp. 435 – 444.)
- Ницолова 2008: Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София, УИ „Св. Климент Охридски“. (Nitsolova 2008: Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologija*. Sofia, UI „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Осенова 2002: Осенова, П. *Семантика и прагматика на българските неопределителни местоимения*. София: ИК „СемаРШ“. (Osenova 2002: Osenova, P. *Semantika i pragmatika na balgarskite neopredelitelni mestoimenia*. Sofia: IK „SemaRSH“.)
- Пачев 1993: Пачев, А. *Малка енциклопедия по социоллингвистика*. Плевен: Евразия-Абагар. (Pachev 1993: Pachev, A. *Malka entsiklopediya po sotsiolingvistika*. Pleven: Evrazia-Abagar.)
- РБЕ: *Речник на съвременния български книжовен език (онлайн)*. <<https://ibl.bas.bg/rbe>> [10.10.2023] (RBE: *Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik (online)*. <<https://ibl.bas.bg/rbe>> [10.10.2023].)
- РБЕ 1977: *Речник на българския език. Т. 1 (А)*. София: Издателство на БАН. (RBE 1977: *Rechnik na balgarskiya ezik. T. 1 (A)*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- РБЕ 2000: *Речник на българския език. Т. 10 (Н)*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. (RBE 2000: *Rechnik na balgarskiya ezik. T. 10 (N)*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.)
- Тишева 2011: Тишева, Й. Устната комуникация – стилове, стандарти и регистри. – В: *Научни трудове – Пловдивски университет. Филология*. Т. 49, кн. 1. Пловдив: Университетско издателство, с. 86 – 96. (Tisheva 2011: Tisheva, Y. Ustnata komunikatsiya – stilove, standarti i registri. – In: *Nauchni trudove – Plovdivski universitet. Filologia*. Т. 49, кн. 1. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo, pp. 86 – 96.)
- Dimitrova 2023: Dimitrova, D. Bulgarian Speech Corpora: A Review. – In: *Proceedings of International CLaDA-BG Conference 2021 Language Technologies and Digital Humanities in Bulgaria*. Shumen: INCOMA Ltd., pp. 3 – 16.

**LEXICALIZATION OF MULTIWORD EXPRESSIONS WITH INDEFINITE
SEMANTICS OF THE TYPE *HE ЗНАМ (СИ) КОЙ (СИ)*
'I DON'T KNOW WHO'**

Laska Laskova

University of Sofia St. Kliment Ohridski

laskova@slav.uni-sofia.bg

Abstract. The paper offers a comprehensive analysis of the structure and distribution of Bulgarian indefinite multiword expressions following the pattern *ne znam (si) k-word (si)* (NEG know.1SG.PRS (REFL) *k-word* (REFL)). The syntactic behavior of each member of the series is illustrated with numerous examples from Internet discourse. While it is possible for an adverb or even a preposition to occur within the complex, these expressions fill in positions available to pronouns, not to clauses, and denote specific non-identifiable referents. Therefore, *ne znam (si) k-word (si)* expressions should be categorized as compound indefinites.

Keywords: *multiword expressions; compound indefinites; Bulgarian; lexicalization*

Laska Laskova
Department of Bulgarian Language
Faculty of Slavic Studies
Sofia University St. Kliment Ohridski
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
Sofia 1504
Bulgaria

<https://doi.org/10.7546/ConfIBL2024.06>